

ПЕРША ОПІУМНА ВІЙНА: ПОЧАТОК ЗАНЕПАДУ МОГУТНОСТІ ІМПЕРІЇ ЦИН.

У даній статті досліджено історію військового протистояння між Китаєм та Англією в 1840 – 1842 рр., а саме Першу опіумну війну. Визначено основні причини виникнення конфлікту між цими країнами. З'ясовано особливості англійської контрабандної торгівлі опіумом в Китаї та наслідки даного протистояння для Китаю.

Ключові слова: Китай, Опіумна війна, Лін Цзесюй, Ч. Еліот, Цин, маньчжури, Гуанчжоу, опіум.

FIRST OPIUM WAR: BEGINNING OF DECLINE OF POWER OF QING EMPIRE.

In the article to investigational history of military confrontation between China and Britain in the 1840 - 1842 biennium, namely the First Opium War. The main causes of conflict between the two countries. The features of English smuggling opium into China and the consequences of the conflict for China.

Keywords: *China, the Opium War, Lin Zexu, Charles Eliot, Qing Dynasty, Manchus, Guangzhou, opium.*

Новий час в історії Китаю розпочався із утворенням могутньої та величної Імперії Цин, яка проіснувала з 1644 по 1911 рр. Це була найбільша в територіальному плані держава в Азії, найпотужніша і найвеличніша. Маньчжурська династія Цин протягом багатьох років була непереможною і величною, адже їй вдалося приєднати ряд територій, таких як Монголія, Тибет, Джунгарське ханство, Кашгарію, і утримувати такий великий народ в покорі. Проте Перша опіумна війна фактично зруйнувала той «світ» в якому жили китайці, показавши, що у світі є інші держави, які набагато сильніші та потужніші у військовому плані. Ця війна стала початком кінця могутності Імперії Цин, саме цим і зумовлена актуальність даної теми.

В історіографії розгляд даної теми частково присутній в працях Рейна Крюгера [1], А.О. Бутакова [2], Л.В. Симоновської [3], О. Е. Непомнина [4] та

інших, однак і надалі актуальним залишається всебічне висвітлення даного питання, адже в українській історіографії наукового переосмислення даного питання майже не відбувалося.

Об'єктом нашого дослідження постає Перша опіумна війна, а предметом – причини, характер та наслідки військового протистояння між Китаєм та Англією в 1840 – 1842 рр. Метою нашого дослідження є всебічний аналіз основних причин початку Першої опіумної війни, та визначення наслідків цієї війни для Китаю.

Якщо говорити про основні причини цієї війни, то потрібно згадати, що у 1757 році китайський імператор Айсінґоро Хунлі, який правив під ім'ям-гаслом Цяньлун (непохитне і славетне) здійснив фактичне «закриття» країни від зовнішнього світу, адже здійснюючи політику на ізоляцію країни від небажаних зовнішніх впливів він забороняє в'їзд до імперії приватним іноземцям, обмежує та суворо регламентує обсяг і ціни в караванній торгівлі, і нарешті «закриває» майже всі порти через які велася торгівля із європейськими державами. Єдиним відкритим портом через який можна було вести торгівлю із Китаєм був порт Гуанчжоу (Кантон), але навіть тут європейцям заборонялось поселятися, вивчати китайську мову, а вести торгівлю вони могли лише за посередництва гуанчжоуської державно-приватної купецької гільдії «Гунхан», яка здобула відтоді монопольне право на зносини із заморськими купцями. Також відкритим був порт Макао, проте він фактично належав португальцям, хоча за перебування там португальці платили китайському імператору орендну плату.

В «ізоляції» країни Цини убачали єдиний засіб порятунку від небезпечної колоніальної експансії західноєвропейських протестантсько-католицьких колонізаторів у регіоні. Проте це закриття мало неоднозначні наслідки, адже поряд із збереженням своїх традицій, так званого «свого світу», вони були дезінформовані щодо зовнішніх подій, вважаючи свою країну, Піднебесну, наймогутнішою у світі, що у свою чергу призведе до поразки Імперії Цин у Першій опіумній війні.

Щодо самого опіуму, то китайці ще з VIII ст. використовували опіум передусім для лікування, але у XVI ст. португальські та іспанські торговці привезли до Китаю тютюн, внаслідок чого тютюнокуріння досить швидко поширюється серед китайців [5]. Поступово все більше китайського населення починає курити опіум, і ця пагубна звичка стає проблемою загальнодержавного значення, адже не лише просте населення курило опіум, а й різноманітні чиновники, міністри і навіть представники імператорської родини. Офіційно в Китаї курити опіум було заборонено, а у 1729 р. було заборонено ввіз опіуму до країни, дозволялося лише ввозити 200 ящиків на рік для медичних потреб. Проте Англійську Ост-Індську компанію це не задовольняло, тому що, наприкінці XVIII ст. Англія та її колонії все більше економічно залежать від китайських товарів, особливо від китайського чаю. Фактично із країни йшов масовий витік срібла, адже Китай в Англії нічого не хотів купувати, продовжуючи політику «ізоляції» [6, 113]. Таким чином представники Англійської Ост-Індської компанії знайшли потрібний товар для Китаю, ним став опіум, але ввозився він незаконно, тобто це була контрабандна торгівля.

Загроза втратити всі запаси срібла, посилення корупції серед чиновників, моральної та фізичної деградації серед офіцерів під дією наркотику, заставляла уряд посилити антиопіумну політику. З 1822 по 1834 роки було видано п'ять законів, якими імператор Мян'нін (Даогуан) безуспішно намагався зупинити ріст імпорту наркотиків та опіумокуріння. Поступово ціна на даний товар постійно зростала, адже в ціну наркотиків входили всі витрати пов'язані із взятками. В 1835 р. покупка опіуму обійшлась населенню Китаю більше чим в 72 млн. лянів, це приблизно в 10 раз перевищувало річну вартість всього легального імпорту англійців в Гуанчжоу, в 7 раз – виручку від усього експорту Китаю за рік і більше в 2 рази – податкові надходження в центральну казну Пекіну. Загальний витік срібла із Гуанчжоу з 1829 по 1840 рр. майже на 49 млн. дол. перевищив надходження цього металу в Китай. До 1827 – 1830 рр. ввіз срібла із Індії, Англії та США в Китай перевищував над його вивозом із Гуанчжоу, але

потім настав переломний момент – із Китаю стало більше вивозитись срібла ніж надходити [4, 383].

Все це пояснювалось тим, що у контрабандну торгівлю опіумом втягувалося все більше торговельного капіталу внутрішніх провінцій. Їх представники створювали свої таємні склади для зберігання та транспортування опіуму. Торгівля опіумом та опіумокуріння поступово поширювалося й по інших провінціях Китаю, адже із Гуанчжоу наркотик доставляли в порти Фуцзяни, Чжецзяна, Цзянсу, Шаньдуна а також в Тяньцзинь та на пів-о Ляодун.

До кінця 30-х років опіумокуріння заповнило практично всю територію Китаю, адже так звані «опіумні контори» з'являлися не лише в містах, а й у селах. Значна частина столичної та місцевої бюрократії мали таку пагубну звичку, як куріння опіуму. За оцінкою сучасників, наркоманами стали від 10% до 20% столичних чиновників, і від 20% до 30% провінційних. Опіум проник навіть у Пекін і його курили майже всі придворні [4, 384].

Таким чином контрабандна торгівля опіумом та опіумокуріння стають великою проблемою Китаю, по-перше із країни йшов масовий витік срібла, а це в свою чергу, загрожує економіці країни; по-друге англійська торгівля привела до різкого зросту наркоманії серед населення Китаю, особливо у південних провінціях, що також дестабілізувало ситуацію в країні. Тому китайський уряд, на чолі з імператором, шукали шляхи вирішення цієї складної ситуації яка склалася в країні.

Борцями проти опіуму в Китаї стали так звані «справжні» конфуціанці, які із самого початку бачили в опіумі загрозу моральним і економічним засадам традиційного суспільства. Очолив це угруповання Лінь Цзесюй – намісник Хугуан, а також столичний чиновник Хуан Цзюецзи, історик Вей Юань, вчений і поет Гун Цзичжень, вони наполягали на введенні смертної кари за продаж і куріння «заморської отрути». Саме так вони прагнули вберегти маньчжурську династію від опіумної біди. Щодо самого імператора, то Мяннїн, отримавши в 1838 році тривожне повідомлення Хуан Цзюецзи, видав наказ, згідно з яким намісники і військові губернатори провінцій,

порадившись зі своїми підлеглими, повинні були представити двору ділові рекомендації, щодо вирішення «опіумної» проблеми [4, 387].

При дворі імператора було представлено три варіанта вирішення кризової ситуації. Більшість чиновників країни, на чолі з Му Чжаньє, виступили проти будь-якого втручання в ситуацію. Чиновник Сюй Найцзі запропонував легалізувати ввіз опіуму і створити всі умови для власного виробництва даного наркотику. Основна проблема, на його думку, полягала у витісненні іноземного товару та ліквідації дефіциту зовнішньої торгівлі. А щодо наркоманії, то він запропонував заборонити опіумокуріння лише чиновникам і солдатам. Проте частина китайської еліти не бажала миритися з опіумною торгівлею. Більше того, прихильники непримиримої боротьби з опіумом примусили імператора звільнити Сюй Найцзі з посади, щоб таким чином попередити всіх інших прихильників опіумокуріння [6, 121].

Поступово імператор Мян'нін (Даогуан) прийняв позицію Лінь Цзесюя, який був автором найбільш дієвої програми по боротьбі з опіумом, він вважав, що держава повинна жорстоко боротися з контрабандою та корупцією. Тому в 1838 р. імператор направив його в якості свого уповноваженого в порт Гуанчжоу.

Лінь Цзесюй здобув бездоганну репутацію борця з опіумом, адже він заборонив поширення опіуму в провінції Хубей і Хунань. За свою діяльність він навіть отримав прізвисько «Блакитне небо», тому що казав: «тут буде чисто і незаплямовано, як на безхмарному небі» [7, 37]. В 1839 р. Лінь Цзесюй звернувся з вимогою до Британського уряду негайно зупинити згубне розповсюдження опіуму в Китаї. Він навіть написав листа до королеви Вікторії, в якому зазначив: «Піднебесна справедлива до всіх. Ніхто не постраждає якщо буде допомагати підтримувати порядок та приносити користь собі. Наш імператор бажає миру і благоденства як своїй, так й іншим країнам. Він, як і всі у цьому світі, дорожить життям і ненавидить те, що ставить під загрозу життя інших. Піднебесна турбується про добро людей» [7, 39]. Цим листом він прагнув показати могутність свого імператора, та доказати британському уряду, що Китай спроможний боротися з опіумною

бідою. Також у листі вказувалося на неправильність та аморальність цієї торгівлі. Він наполегливо вимагав конфіскації всього опіуму і смертної кари для наркоторговців: «потрібно викорчувати вирощувану там ядовиту отруту і посіяти хліб, а тих хто наважиться знову займатися виробництвом опіуму, строго карати» [6, 123]. Проте ніяких дій з боку англійської королеви не було.

Таким чином прибувши в порт Гуанчжоу Лінь Цзесюй найперше вимагав, щоб головний інспектор англійської торгівлі в Китаї капітан Чарльз Еліот прибув в Кантон (Гуанчжоу) для пояснень, а головним чином для припинення торгівлі опіумом. Потім він оголосив резидента Ч. Еліота і усіх англійських купців полоненими до тих пір, поки увесь опіум не буде виданий китайській владі. Незважаючи на пояснення капітана Ч. Еліота, що чесно торгуючі англійські купці не можуть бути відповідальні за дії своїх співвітчизників, які займаються контрабандою, комісар Лінь Цзесюй наполягав на видачі опіуму. Уся китайська прислуга, яка знаходилася на службі у англійських купців, повинна була, по наказу Лінь Цзесюя, покинути своїх хазяїв. У таких скрутних обставинах, не маючи інструкцій від свого уряду, капітан Ч. Еліот поступився вимогам Лінь Цзесюя, частково з бажання врятувати вантаж чаю, закуплений англійськими купцями. Ч. Еліот, для звільнення англійських купців, зажадав від усіх великобританських підданих видачі опіуму, з обіцянкою, що уряд заплатить усі збитки. Завдяки такій поступливості, увесь збір чаю 1839 року міг бути вивезений в Англію, і купці отримали свободу, але опіум був знищений [2, 6].

А саме у квітні-травні 1839 р. було конфісковано більше 20 тис. ящиків і тюків контрабандного опіуму, а це майже 1,5 тис. тонн наркотику, за який китайська влада пообіцяла компенсацію чаєм – по 3 кг за ящик. Здані англійцями наркотики були привселюдно знищені в спеціальних ставках, заповнених морською водою та вапном. Лінь Цзесюй вважав, що «варвари дуже налякані», тому примусив іноземних купців підписати зобов'язання, про те, що вони більше не будуть продавати наркотики. Також було оголошено, що порушення даних зобов'язань карається смертною карою, а

це в свою чергу означало фактичний перехід англійців під китайську юрисдикцію, що суперечило принципам британської колоніальної політики [1, 453]. Інцидент з опіумом був використаний як привід до початку війни, адже англійці уже давно хотіли відкрити китайські порти для своїх товарів.

Після знищення опіуму Ч. Еліот не йшов ні на які поступки, він заборонив капітанам суден підписуватися щодо відмови вести торгівлю опіумом, а сам виїхав на територію португальської колонії Аомень. На протязі всієї осені 1839 р. британські торгівельні фірми, які були пов'язані з китайським ринком, вимагали від англійського уряду негайного втручання у відносини між англійськими торговцями та Китаєм [6, 123]. Слід зауважити, що цинський богдыхан також був готовий до протистояння, вважаючи себе непереможним правителем. Військовий конфлікт був неминучим.

Черговим приводом стала бійка на півострові Цзюлун між англійськими матросами та місцевими китайцями 7 липня 1839 р., в якій був убитий китаєць. Сторони не змогли вирішити хто буде судити вбивцю, після чого китайська влада оголосила бойкот всім англійцям та англійським товарам на території Китаю. В листопаді 1839 р. розпочалися зіткнення на морі між англійськими кораблями та китайськими військовими силами [3, 190].

Китайський богдыхан (імператор) вирішив, що прийшов час раз і назавжди позбавитися від англійців, а уповноважений Лінь Цзесюй запевняв його, що зробити це буде неважко. Проте він недооцінив потужність і кораблів з паровими двигунами, які були в складі англійського флоту, і ефективність легких пістонних рушниць, якими була забезпечена британська піхота. На озброєні китайської армії знаходилися старовинні рушниці та артилерія. Також китайці мали використати майстрів бойових мистецтв, які могли знаходитися під водою більше десяти годин, для того щоб прорубувати діри у ворожому судні [1, 454].

Загроза втратити китайський ринок примусила британську владу направити на початку 1840 року в район конфлікту свої війська і вже в червні розпочала агресію проти Китаю. На першому етапі (серпень 1840 – лютий 1841 рр.) війна не оголошувалася, військові дії поєднувалися з підкупом

чиновників, дипломатичним та силовим тиском. Центральна влада Китаю також не оголошувала війну [6, 127].

В червні 1840 р. англійська ескадра блокувала Гуанчжоу, потім Сяминь (Амой), частина суден рухалася вздовж берега на північ, намагаючись захопити й інші порти. Вже в липні англійці захопили місто Дінхай, де вчинили небачені звірства та грабіж. Після взяття Дінхая імператор звільнив Лінь Цзесюя з посади та відправив у заслання в Синьцзянь, а в Гуанчжоу направив прихильника капітуляції Ци Шаня, який погодився прийняти англійські вимоги, а саме, скасував всі обмеження на торгівлю опіумом в Китаї. 20 січня 1841 р. Ци Шань підписав так звану Чуаньбийську конвенцію, прийнявши всі умови Ч. Еліота. Проте імператор Міньнін відмовився прийняти ці домовленості, вважаючи їх ганебними, і наказав заарештувати Ци Шаня та конфіскувати всі його багатства [3, 190]. Внаслідок чого всі бойові дії відновилися.

В лютому британські війська штурмом взяли порт Хумень, а через місяць племінник імператора Ішань розпочав наступ на англійців, який закінчився поразкою китайського флоту. В цей же час з Англії була відправлена нова ескадра з десантними військами під командуванням дипломата і генерала Г. Поттінджера, яка вже в серпні 1841 р. штурмом взяла форти острова Гулансюй у Сяменя [4, 392]. Новий британський представник діяв відповідно з новою інструкцією Г. Пальместрона, за якою воєнні дії переносилися на р. Янцзи. З серпня 1841 р. по травень 1842 р. військові дії велися на території провінцій Фуцзянь і Чжецзянь [6, 131].

У вересні англійці штурмом взяли архіпелаг Чжоушань. В жовтні британські війська без бою зайняли міста Чженьхай і Нінбо. У січні 1841 р. вони окупували та пограбували Гуанчжоу, на що Міньнін, нарешті, офіційно оголосив війну Британії і навіть закликав населення до народного опору [4, 392]. Слід зауважити, що військові дії супроводжувалися особливою жорстокістю з обох сторін, а дії англійських військ викликали навіть осуд європейської спільноти.

Весною 1842 р., змінивши керівництво провінцій і перекинувши підкріплення, китайці розпочали наступ на супротивника, але знову отримали поразку. 15 березня англійський флот почав підніматися вверх по р. Янцзи, з боями були захоплені міста Чжапу і Усун, а також Шанхай. Вирішальний бій відбувся 21 липня за місто Чженьцзян, який прикривав Нанкін. Відчайдушний опір та загибель всіх захисників фортеці разом із родинами не врятували китайців від поразки, внаслідок чого розпочалися мирні переговори. 8 серпня у «другу» столицю Китаю м. Нанкін прибули представники центрального уряду Ци Ін та І Лібу, які розпочали мирні переговори. 29 серпня 1842 р. на борту англійського військового корабля «Корнуеллс» був підписаний мирний договір, який увійшов в історію під назвою Нанкінський [6, 132].

Договір складався із 13 статей. Відповідно договору англійські купці отримали право вільної торгівлі в п'яти портах (Гуанчжоу, Сямень, Фучжоу, Нінбо і Шанхай), Сянган (Гонконг) переходив у «вічне користування» Англії, також Китай повинен був виплатити вартість спаленого в 1839 р. опіуму, скасовувалась фірма Гунхан, англійські товари звільнялись від мита. Вже 8 жовтня 1843 р. були підписані додаткові Хуменьські статті, за якими права та повноваження англійців в Китаї значно розширились [6, 132].

Таким чином, Перша опіумна війна показала неспроможність могутньої Цинської імперії захистити свою державу від європейських зазіхань. Військове оснащення та військова організація британців були набагато досконаліші ніж у китайців. Маючи за кількістю набагато більшу армію і воюючи на «своїй» території, китайська армія не змогла встояти під натиском британського флоту. Нанкінський мирний договір фактично поклав початок занепаду Імперії Цин та втрати суверенітету. Адже й інші колоніальні держави починають зазіхати на китайський суверенітет, і поступово нав'язують такі ж самі нерівноправні договори. Також внаслідок війни, проти маньчжурської династії Цин повстане китайське населення, з метою повалення цієї династії. Тому Нанкінський мирний договір став

першим, але далеко не останнім нерівноправним договором Китаю із західними країнами.

Література

1. Крюгер Р. Китай. История страны / Рейн Крюгер [пер. Д. Воронина, Ю. Гольдберга; предисл. К. Королева]. – М.: Эксмо; Спб.: Мидгард, 2008. – 544 с.
2. Бутаков А.М. Опиумные войны. Обзор войн европейцев против Китая в 1840 – 1842, 1856 – 1858, 1859 и 1860 годах / А.М. Бутаков, А.Е. Тизенгаузен. – М.: АСТ, 2002. – 400 с.
3. Симоновская Л.В. История Китая с древнейших времен до наших дней / Л.В. Симоновская. – М.: издательство «НАУКА», 1974, – 535 с.
4. Непомнин О.Е. История Китая: Эпоха Цин. XVII – начало XX века / О.Е. Непомнин; Ин.т востоковедения. – М.: Вост. Лит., 2005. – 712 с.
5. The First Opium War. The Anglo-Chinese War of 1839 – 1842. Essay by Peter C. Perdue: режим доступу: http://ocw.mit.edu/ans7870/21f/21f.027/opium_wars_01/ow1_essay02.html
6. Дацышен В.Г. Новая история Китая: Учебное пособие /В.Г. Дацышен – Благовещенск: Изд-во БГПУ, 2004. – 346 с.
7. W. Travis Hanes III and Frank Sanello. Opium Wars: The Addiction of One Empire and the Corruption of Another. – Cover and internal desing 2002. – 308 pg.